

STUDIJ, PROGRAM, NASTAVNE METODE I REŽIM STUDIJA*

Kad netko nastavi školovanje na višoj školi ili fakultetu, obično se kaže da studira. Pojam »studirati«, osim toga što označava najvišu razinu školovanja, govori i o kvalitativnoj razlici od prethodnog školovanja. Pored organizacione razlike nalazimo i suštinsku razliku u osnovnom obilježju školovanja — u stjecanju znanja. Dok se u školama znanje stječe učeći, na fakultetima se to čini studiranjem. Za školu kažemo da se u njoj uče određeni predmeti, a za fakultet da se na njemu studira jedna znanost ili grupa znanosti. Nastavni predmeti predstavljaju pedagošku tvorevinu koja se izvodi iz znanosti. U njih ulaze provjerene činjenice i generalizacije koje su izabrane i poređane na temelju pedagoških zahtjeva. Studijem se želi ovladati određena znanost, a program studija nije toliko pedagoški oblikovan, niti u njega ulaze samo provjerene činjenice i generalizacije, već i sadržaji koji tek čekaju provjeru.

U školama se, prema tome, usvajaju znanja koja se ne stavljaju pod sumnju. Napor je u školi usmjeren na usvajanje i zadržavanje nastavnog sadržaja. Nastavni je sadržaj precizno određen školskim programom koji se u cijelosti obrađuje u nastavi, a većinom je obrađen i u školskim udžbenicima. Učenje u školama pretežno je zasnovano na pamćenju, a ako se to čini i s razumijevanjem, škole su obično potpuno zadovoljne.

Za studiranje se kaže da je to brižljivo proučavanje zasnovano na razmišljanju i udubljavanju u problem. Ne zadovoljavamo se samo poznavanjem činjenica, već tragamo i za uzrocima. Studiranje zahtijeva svestrano poznavanje predmeta proučavanja i na osnovi usvojenog naučnog instrumentarija kritičko pristupanje činjenicama i generalizacijama, kako bismo ih s većom ili manjom vjerojatnošću prihvatili ili odbacili. Studiranje je, prema tome, neodvojivo od usvajanja znanstvene metodologije. Usvajanje znanja studiranjem slično je otkrivanju. Kritičnost i kreativnost neodvojne su od studiranja. To su osobine koje najviše rese svakog stručnjaka. Studij se ne svodi samo na stjecanje znanja, već i na formiranje osobina koje to omogućuju. Na taj način znatizelja raste

* Ovo je prošireni referat sa simpozija: Društveno-ekonomski aspekti obrazovanja, Zagreb, 1970. Proširenje se odnosi na sadržaj koji govori o režimu studija.

i vuče čovjeka u radost saznavanja i spoznavanja. Studij, dakle, odgajajući obrazuje, obrazujući odgaja, a to ne prestaje s odlaskom s fakulteta.

Praksa na našim fakultetima najčešće odudara od onoga što smo ovdje rekli o studiju. Studiranje se pretvara u učenje, a pravi studij za mnoge postaje utopija. Tome je više razloga.

U pojedinim znanostima nakupilo se toliko podataka da ih u predviđenom vremenu nije moguće studijski obraditi. Obilna materija oduzima vrijeme i prostor brižljivom proučavanju, razmišljanju i udubljanju u problem. Na taj se način mišljenje potiskuje pamćenjem, a studij se pretvara u učenje. Na fakultetima se tako stječe mnogo činjenica, a ne usvajaju se osnovni principi koji u činjenice unose određeni red. Zaboravlja se da je usvajanje osnovnih zakonitosti temelj usvajanja većeg broja činjenica. Osnovne zakonitosti utiru put k nepoznatim i neotkrivenim činjenicama i osnova su bržem i trajnijem pamćenju. Pretvaranje studija u učenje pasivizira studente, a fakultete čini sve sličnijima školi. Dok jedni to smatraju nužnošću, drugi na različite načine pokušavaju aktivizirati studente.

Na nekim fakultetima govori se o tzv. »aktivnom studiju«. Kad su uvidjeli da su studenti u visokoškolskoj nastavi veoma pasivni, pokušali su ih aktivirati većim brojem konkretnih zahtjeva. Tražili su od njih npr. da obavezno u jednom semestru napišu veći broj seminarskih radnji, da vode bilješke i sl. Nije trebalo dugo vremena pa da se uvidi kako takav pokušaj ne vodi željenom cilju. Studenti naprosto nisu mogli napisati toliki broj kvalitetnih seminarskih radnji. Zahtjev da oni to ipak učine prisiljavao ih je da rade površno ili da prepisuju. Takva aktivizacija studenata dovela je, dakako, do još goreg stanja od onog koje se htjelo izmijeniti.

Neki se mire s činjenicom da studiranje zamijene učenjem, i to tako da programu studija prilaze isključivo školski. U izradi programa polazi se od poslova koje će diplomanti obavljati. Smatra se da znanstveni rad nema mjesta u operativi, te nije potrebno osposobljavati studente da se njime bave. Znanstveni se rad ostavlja institutima i laboratorijima, a osposobljavanje za nj prebacuje se na postdiplomski studij. Tako u eri najveće ekspanzije znanstvenog rada studij pretvaramo u školu, studiranje u učenje. Sada kad znanstvena istraživanja treba povezivati s praksom, znanstveno se istraživanje pokušava izolirati u institute i laboratorije. Veza prakse i znanstvenog rada nikad se neće ostvariti samo povezivanjem znanstvenih institucija s praksom, već prenošenjem dijela istraživanja iz laboratorija i instituta u samu praksu.

Reforma sveučilišta treba ići za tim da se osiguraju uvjeti za studij, ne mireći se činjenicom da se studij transformira u učenje. U eri razvoja različitih znanosti potrebno je pronaći najadekvatniji pristup studiju, njegovu programu, nastavnim metodama i režimu studija. Studij treba biti polazna pozicija u visokoškolskom odgoju i obrazovanju. Osnovu programa studija čini jedna ili grupa znanosti. Mnoštvo podataka unutar pojedinih znanosti ne smije potisnuti studij sa sveučilišta. Ako obilje podataka ne dopušta da budu studijski obrađeni, potrebno je iz ukupnog sadržaja znanosti odabrati osnovne činjenice i generalizacije i

osigurati da budu studijski obrađene. Međutim, to nije moguće bez poznavanja znanstvene metodologije, koja u programu studija mora naći svoje mjesto.

I nastavne metode trebaju biti prilagođene zahtjevima studija. Prema onome što smo rekli o studiju vidi se da je u osnovi studiranja pretežno individualna aktivnost onoga koji studira. Studij nije zamisliv bez intenzivne aktivnosti i stoga mu je suvišno pridodavati atribut »aktivni«. Na sveučilištu bi trebalo primjenjivati nastavne metode koje će studente poticati na što veću aktivnost. Nastavniku na sveučilištu ne bi smio biti zadatak da prenosi znanje na studente, već da studente upućuje, usmjeruje prema znanjima koja trebaju sami usvajati i vrednovati. Na fakultetima treba primijeniti takve metode rada koje će, pored toga, omogućiti studentima da i sami sebe provjeravaju (rasprave, razgovori, konsultacije).

Nemoguće je izdvojiti neku metodu i dati joj prednost. Ni jedna nije dobra ako se primjenjuje sama. Svaka ima svoje prednosti i nedostatke, te ih treba primijeniti tako da kombinacijom što bolje iskoristavamo njihove prednosti, a uklanjamo nedostatke. Iako se često kritizira, metoda »ex cathedra« može veoma dobro poslužiti u početnoj fazi studija kad se studenti uvode u znanost koju će studirati. Što više studenti ulaze u bit znanosti, to se smanjuje efikasnost ove metode, koju treba zamjenjivati onima koje više aktiviraju studente. Predavanja trebaju postepeno ustupati mjesto raspravama, seminarima, vježbama, konzultacijama, ekskurzijama i sl. U završnim godinama studija studente treba obavezno uključivati i u znanstvena istraživanja.

Čak i tako postavljen studij može dovesti do neželjenih rezultata. Diplomanti mogu predimenzionirati svoju istraživačku ulogu i zanemariti tekuće stručne probleme. Stoga ih treba dobro upoznati s radnom praksom da bi u njoj, kakva jest, našli mjesto za svoj stručni i znanstveni rad. Tako se ne bi događalo da mladi diplomanti, koji vladaju znanstvenom metodologijom, a slabo poznaju realnost, optužuju praksu kako nema nikakvog razumijevanja za njihovo istraživanje. Tada oni ne bi govorili, kao što to sada mnogi čine, »Kada bih imao to i to, onda bih učinio to i to«, već bi polazili od uvjeta kakvi jesu i činili ono što mogu.

Tako zamišljenom studiju može se mnogošta prigovoriti. Može netko reći da nama nije potrebno toliko istraživača koliko dobrih stručnjaka koji će se brzo i dobro snaći na svojim radnim mjestima. Može netko istaći kako se ionako dugo čeka da se diplomanti uvedu u konkretni posao, pa ako ih učimo da se bave znanstvenim radom, a ne i konkretnim poslovima, to će još duže potrajati. Pored toga, moguće je postaviti još manje ili više opravdanih prigovora. Pokušat ćemo iznijeti prednosti takva studija i neke načine kako da se izbjegnemo mogući prigovori.

Ne mora se svatko u praksi baviti znanstvenim istraživanjem, ali ako je netko za to zainteresiran i ima mogućnosti, bila bi šteta da to ne čini. Poznavanje znanosti i metodologije znanstvenog rada ne može smetati snalaženju u rješavanju najobičnijih stručnih zadataka, već, nasuprot tome, može samo pomoći. Kreativni i kritičan pristup dobro je došao u obavljanju svih poslova. Ako nam se žuri da se diplomanti što prije uvedu u konkretan posao, možemo za njih organizirati neki oblik uvođenja

u posao. Ako oni dobro vladaju znanošću i njezinom metodologijom, neće im biti potrebno dugo vremena da se na svom poslu dobro snađu. Bilo bi pogrešno da studij zamijenimo uvođenjem u posao, kao što to čine oni koji studij pretvaraju u školu. Pri tom se ne smije smetnuti s uma da se u poslu često događaju velike promjene. Tko će se tada bolje snaći, oni koji su osposobljeni samo za određeni posao, ili oni koji solidno vladaju određenom znanošću ili grupom znanosti? Ovi posljednji ne samo da će se brže snaći u izmijenjenoj situaciji, već će, da bi je poboljšali, uvoditi promjene.

Činjenica da se studij pretvara u školovanje govori i o određenim razlozima toj pojavi. Stoga ne smijemo a priori biti protiv školskog obrazovanja. Ono protiv čega se trebamo boriti jest to da se studij do kojega nam je stalo stihijski ne pretvori u školovanje. Da do toga ne bi došlo, potrebno je diferencirati školovanje i studiranje, a ne da se kao sada, tipično školovanje naziva studijem. Vjerujemo da nazivanje školovanja studijem nije rezultat stihije, već težnje za studijem.

Već smo rekli: ako mnoštvo podataka ne dopušta da se svi oni i studijskoj obradi, onda treba odabrati one najvažnije. Može se postaviti pitanje: što s onim činjenicama koje ne možemo obuhvatiti studijem. Prije svega, studij ne bi smio ograničavati obradu i savladavanje što većeg broja podataka. Njime bi se jedino trebao odrediti minimum. Ovladavanjem određenog minimuma treba razvijati znatiželju i formirati osobine koje će omogućavati diplomantu da samostalno zadovoljava svoju želju za stručnim saznanjem. Takvima studij ne prestaje s odlaskom s fakulteta, a to je vrednije od najbolje informiranosti koja se gasi s odlaskom sa studija. Takva informiranost vrlo brzo postaje nedovoljna, jer nauka naglo dolazi do novih otkrića na koje »školnici« nisu osjetljivi. Međutim, ako u studenata razvijemo potrebu za ovladavanjem znanosti koju studiraju, oni će dopuniti praznine nastale zbog kratkog vremena provedenog na studiju. Oni, nadalje, neće dopustiti da ostanu izvan toka razvoja znanosti koju su studirali, pa ako i ne pridonese razvoju te znanosti, sasvim će sigurno pratiti njezin razvoj i koristiti se njezinim rezultatima u svojoj radnoj praksi.

Prema tome, dobar studij nije zamjenjiv bilo kakvim školskim obrazovanjem. On priprema za samoobrazovanje, koje je u današnjem tempu razvoja prijeko potrebno svakom čovjeku, osobito dobrom stručnjaku. Zamjena studija školovanjem bila bi fatalna. Zato se treba boriti da na fakultetima sačuvamo studij (jedinstvo nastavnog i znanstvenog rada), jer upravo to osigurava najlakše snalaženje u radnoj praksi, snalaženje u ime kojega činimo različite izmjene, koje ne vode željenom cilju.

Razvoj znanosti neminovno je morao dokinuti studium generale od kojeg počinje sveučilišna nastava. Taj razvoj, raslojavanje, raspadanje nekad cjelovitih znanstvenih oblasti na niz novih znanstvenih cjelina, prati nastavno-znanstvena aktivnost sveučilišta otvaranjem većeg broja novih fakulteta, odsjeka i katedri. Iako su znanost, a i sveučilište dosta rascjepkani, ipak u njihovim dijelovima, novim znanostima i znanstvenim disciplinama ima toliko sadržaja da ih nije moguće u predviđenom roku studijski obraditi. To nije jedini razlog koji navodi na školski način rada

na sveučilištu. Sada su uvjeti takvi da se po opsegu veća materija obrađuje s relativno manjim brojem nastavnika. Broj studenata naglo je porastao. Prostor, knjižnice i laboratoriji nisu pratili taj porast. Udžbenici i skripte glavni su izvori znanja, tako da umjesto studiranja prevladava učenje, a rezultat je da se obrazuju »stručnjaci« kojima je diploma posljednje što su pročitali.

Smisao sveučilišta bio je i treba da dube proučavanje (studiranje) i razvijanje (istraživanje) pojedinih znanosti i znanstvenih disciplina. Međutim, u današnjim uvjetima, uz naglašeniju potrebu za proučavanjem i istraživanjem, javljaju se neki elementi koji ometaju zadovoljavanje takve potrebe. Već smo rekli da je jedan od glavnih razloga pretrpanost programa studija. U programe studija jednostavno su ulazili novi sadržaji bez selekcije i kategorizacije. Zahtijevati obradu većeg broja sadržaja nego što za to postoje objektivne mogućnosti, znači prisiljavati studente na površan rad i izostavljanje određenih sadržaja. U uvjetima kada je sadržaja više nego što ih je moguće obraditi, pored formiranja veoma štetne osobine površnosti, dolazi do stihijne selekcije u obradi znanstvenih sadržaja. Studenti savladaju što stignu, te je veoma mala vjerojatnost da će odabrati ono što je najvažnije. Selekcija znanja, dakle, postaje neminovna. Postavlja se pitanje kako da se provede — racionalno smišljeno i kritički ili da se to prepusti stihiji. Prava bi šteta bila da u samom pristupu proučavanju znanosti budemo neznanstveni.

Ako selekciju sadržaja provodimo racionalno i kritički, ne bi se smjelo desiti da u program studija ne uđu i u toku studija ne budu obrađeni bitni sadržaji znanosti koja se studira. Takav bi program omogućio brižljivo izučavanje, uz razmišljanje i udublavanje u bitne sadržaje znanosti. Uz kvalitetna znanja, takav studij omogućio bi i formiranje osobina ličnosti kao što su kritičnost, sistematičnost, temeljitost, radoznalost i slično, što bi omogućavalo diplomantima da se veoma brzo i dobro snađu u praksi. Poznajući osnovne principe znanosti, oni vrlo lako mogu usvojiti specifična znanja potrebna za obavljanje konkretnih poslova. Na taj način oni bi se riješili balasta konkretnih znanja koja im nikad neće koristiti u praksi.

Studij bitnih sadržaja znanosti omogućavao bi studentima lakše povezivanje s bliskim znanostima i na taj način olakšao interdisciplinarni pristup obradi problema, kojemu se u posljednje vrijeme sve više teži. Poznato je da su znanosti međusobno bliže općim principima nego konkretnim činjenicama. Studijem osnovnih principa uočila bi se prirodna veza među znanostima, koju je podjela rada uvelike zasjenila. Sve veća podjela znanosti rađa veću potrebu za njihovim povezivanjem. Bilo bi stoga iluzorno od studija očekivati da studente priprema za konkretni posao.

Da se današnji diplomanti ne snalaze dobro i brzo na svojim radnim mjestima, ne bismo to mogli pripisati studiju, već prije svega tome što na fakultetima nestaje studija i stoga se zamjenjuje školskim načinom obrazovanja. To znači: umjesto da se temeljito ovladava određenim znanostima brižljivim proučavanjem bitnih sadržaja, programi fakulteta izrađuju se na temelju zahtjeva radnih mjesta. Zahtjeva je veoma mnogo, i brzo se mijenjaju, pa takvi pokušaji često ne vode, niti mogu voditi ra-

čuna o novim zahtjevima. Današnjoj situaciji, stoga, najbolje odgovara studij općih principa. Takvim studijem, osim solidnih znanja, stječu se i osobine ličnosti koje će diplomantima pomoći da se lakše snađu u konkretnim radnim uvjetima.

Napokon, i režim studija treba omogućavati brižljivo proučavanje i udubljivanje u sadržaj koji se studira. Kakav će uspjeh u studiju netko postići ovisi o individualnim sposobnostima i zalaganju pojedinca. Poznato je da na studij dolaze ljudi veoma različitih sposobnosti. Kvocijent inteligencije, na primjer, kreće se od 0,80 do 1,40. U znanju i marljivosti također su goleme razlike. Iako su studenti s različitim mogućnostima za savladavanje programa studija, režim studija za sve je isti. Zna se njegovo trajanje, koji se kolegiji upisuju po godinama, određen je broj ispita koji se moraju položiti u svakoj godini. Isto tako određen je i broj ispita koje student može maksimalno položiti. Iako to nije izričito rečeno, zna se da student ne može položiti više ispita nego što je upisao kolegija. Omogućava li takav režim studija razlikovanje studenata onoliko kolike su stvarne razlike među njima? Sasvim sigurno da ne omogućava. Režim studija kakav sada imamo studente gura prema prosjeku. Položite li manji broj ispita nego što je propisano, gubite godinu, ali gubite godinu i onda ako ste u stanju položiti dvostruko više ispita nego što ste mogli upisati kolegija.

Prema tome, režim studija ne bi smio biti tako čvrst. On mora omogućavati studiranje. Studiranje je individualan proces. »Svaki student može nešto učiti i naučiti, može nešto spoznati samo vlastitim snagama, može naučiti samo vlastitim naporom. Znanje se nikome ne može nametnuti dati, pokloniti ni, srećom, prodati. Znanje se aktivno usvaja i osvaja, ono se u doslovnom smislu te riječi stječe i zarađuje. Znanje je jedna od rijetkih svojina do koje se dolazi vlastitim naporom i zalaganjem.* Stoga i režim studija treba biti prilagođen pojedincima. Pojedinač najbolje zna koliko može i koliko hoće, zato bi trebalo osigurati da student bira režim koji mu najbolje odgovara. On bi, prema tome, mogao upisati, ako to želi, i veći broj kolegija. Na taj način marljiviji i talentiraniji ne bi trebali čekati manje marljive i manje talentirane, već bi studij mogli završiti po vlastitom ritmu.

Individualiziranom režimu studija može se tehnički prigovoriti. Recimo, slobodnim izborom student može upisati kolegije koji se istodobno predaju, te ih tako ne može pratiti. Takav se prigovor, također, može uputiti studentima koji istodobno studiraju na dva fakulteta. Prema tome, apsurdno je da se studentima ne omogući da brže studiraju na jednom fakultetu kad im je omogućeno da istodobno studiraju na dva fakulteta. Neki, opet, smatraju ovo: ako se studira brzo, ne može se biti temeljit. Temeljnost se ne bi smjela mjeriti dužinom pripreme za ispit, već pokazanim znanjem na ispitu. Režim studija, nadalje, izvanrednim studentima omogućava da završe studij u istom roku kao redovnicima, iako oni nisu u stanju pohađati predavanja, niti se posvetiti studiju kao redovni studenti. Kao da u izvanrednih studenata površnost ne dolazi u pitanje?

* Šimleša: Potreba individualizacije nastave na sveučilištu, Društveni i ekonomski aspekti obrazovanja, Zagreb, 1970. str. 62.

Da bi režim studija omogućavao studentima da slobodno studiraju prema vlastitim sposobnostima i zalaganju, trebamo se riješiti mnogih predrasuda. Zašto da studente ograničavamo da polažu samo ono što su odslušali? Zašto student mora gubiti godinu ako je položio jedan manje ispit od svojih kolega? Tako je propisano, ali kad se nastavnik nađe u situaciji da student gubi godinu ako ne položi kod njega ispit, pitanje: »Zašto?« samo se nameće. U takvoj dilemi teško je odlučiti se, jer nije lako upropastiti nekome godinu zbog neznanja koje se može ispraviti za mjesec dana. U takvoj situaciji netko će pokloniti ocjenu, a netko će se odlučiti za negativnu ocjenu. U jednom i u drugom slučaju izlaz nije dobar. Kada bi režim studija bio plastičniji, takvih dilema ne bi bilo. Student koji izgubi ispit ili dva imao bi prilike da gubitak i nadoknadi. U takvoj situaciji nastavnik ne bi razmišljao o socijalnim posljedicama ocjene koju daje, a student bi bio mnogo više zainteresiran. Takav režim studija po mjeri svakog pojedinca znatno bi pridonio uspjehu u studiju.

Iz svega proizlazi da osnovu rada na fakultetima treba činiti studij. Njemu treba prilagoditi program, metode rada i režim studija. Zato je neminovno kategorizirati sadržaj unutar pojedinih znanosti i u program studija odabrati bitne sadržaje, odabrati metode rada i režim studija koji će omogućavati studijsku obradu tih sadržaja. Na taj će se način omogućiti interdisciplinarni pristup problemima, pridonijeti razvoju znanosti i udovoljiti zahtjevima prakse. Stoga na fakultetima ne bi smjelo biti dileme — studij ili školovanje.